

FRIVILLIGE & HUSDYR HJÆLPER NATUREN

Frivillige naturplejere i såkaldte kogræsserforeninger gør en stor indsats for at stoppe forringelsen af vores lysåbne naturtyper og dermed tilbagegangen af dyre- og plantearter, der er knyttet til disse levesteder. Forfatterne har set nærmere på de frivilliges indsats, og hvad der motiverer dem.

Foto: Colourbox

Forfatterne

Sari Frank Madsen er nyuddannet biolog, Københavns Universitet. sari.madsen@hotmail.com
Artiklen er en udløber af hendes specialeprojekt.

Niels Strange er professor ved Institut for Fødevarer og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Jesper Sølvér Schou er lektor ved Institut for Fødevarer og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Flemming Ekelund, lektor, Biologisk institut, Københavns Universitet

IDanmark prægede den lysåbne natur engang landet, hvor den fungerede som græsgrange for husdyr. Folk på over 50 kan huske, at enge, overdrev og heider, fyldt med blomster og svirrende insekter, var et helt almindeligt element i det åbne landskab. I dag er den lysåbne natur stærkt truet på grund af opdyrkning, fragmentering af landskabet, tilførsel af næringsstoffer og dræning. Insekterne er i voldsom tilbagegang, og med undtagelse af helt almindelige arter som Mælkebøtter og Tusindfryd er der ikke mange blomsterplanter i det åbne landskab. Således er cirka 20 % af de i alt 40.000-50.000 danske dyr, planter og svampe, der er knyttet til de lysåbne biotoper i dag, truede.

Dyr i naturplejen

De lysåbne naturtyper er omfattet af naturbeskyttelsesloven og er således formelt bedre beskyttet end for eksempel skov. Imidlertid kræver de lysåbne naturtyper pleje for ikke at gro til, men det er dyrt

og prioriteres ikke altid højt af de ansvarlige myndigheder.

Lysåbne biotoper kan vedligeholdes på forskellige måde, for eksempel gennem afbrænding eller ved høslæt/hugst, men ofte anses græsning for at være mest hensigtsmæssig. Græssende husdyr fjerner plantebiomasse mere gradvist end afbrænding og høslæt/hugst og spiller en stor rolle for opretholdel-

sen af artsrige levesteder, da det skaber varieret vegetationshøjde, dækningsgrad og artssammensætning i plantesamfundene. Dette er afgørende for tilstedeværelse af en lang række planter og dyr; især insekter og småfugle. Forskellige græssende dyr påvirker biotoperne forskelligt, hvorfor deres egnethed som naturplejere vil variere mellem forskellige habitattyper. Landbrugets husdyr har i mange år

Naturbeskyttelse ved hjælp af §3

Danmarks natur er beskyttet via Naturbeskyttelsesloven og Skovloven. De lysåbne naturtyper er særligt beskyttede gennem Naturbeskyttelseslovens §3, hvilket betyder, at der ikke må foretages ændringer i den naturlige tilstand af moser, enge, strandenge og overdrev. En ændring kan for eksempel være dræning, opdyrkning, gødsning eller sprøjtning. I Danmark er omkring 10 procent af landarealet omfattet af §3-beskyttelse. Al omfattet natur er beskyttet, uanset hvor den forekommer, både småbiotoper og områder i sammenhæng med andre naturtyper. Fredningen er dynamisk, dvs. at et område kan udvikle sig både ind og ud af en beskyttelse.

Det er kommunernes opgave at sørge for, at alle §3-beskyttelserne overholdes. Registrering af §3-beskyttede arealer udgør grundlaget for en hensigtsmæssig kommunal håndhævelse af beskyttelsesordningen.

De mest almindelige dyr i naturpleje: får (her gotlandske får), køer (her Galloway) og på foregående side: heste (konik-heste). De tre typer af dyr vil påvirke et område forskelligt.

Får græsser som reglen tæt på jorden, de foretrækker friske skud af blomsterplanter og spirer og æder sjældent højt græs. De kan også være effektive træ- og buskryddere.

Heste foretrækker græs og lader nogle latrinområder ugræssede.

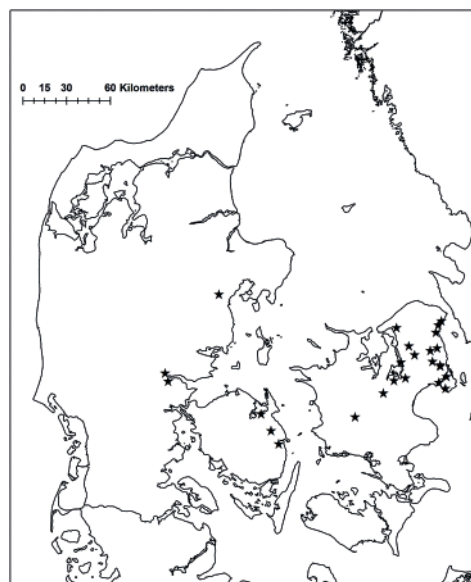
Køer foretrækker græs og går ikke specifikt efter skud og blomsterplanter, men de er ikke selektive ligesom fårene og græsser ikke tæt på jorden.

Foto: Shutterstock

Foto: Colourbox

Kogræsserforeningernes placering

spillet en vigtig rolle i udformningen og opretholdelsen af de lysåbne naturtyper og har sikret stabile bestande af planter, der er tilpasset græsning. I løbet af 1900-tallet mistede husdyrgræsning dog gradvist sin økonomiske betydning, da det moderne højeffektive, teknologiske landbrug blev indført.

Offentlig og frivillig naturpleje

På grund af de begrænsede ressourcer må den offentlige naturforvaltning prioritere og målrette sin plejeindsats. Ydermere har den voldsomme fragmentering af det åbne land medført, at mange biotoper i dag er små og isolerede og derfor vanskelige og omkostnings-tunge at inddrage i de kommunale og statslige plejeplaner. Her kan et samarbejde mellem professionelle og frivillige parter sikre en mere optimal indsats. Desuden vil en større inddragelse af frivillige, end det er tilfældet i dag, sikre et lokalforankret naturkendskab og ansvar og dermed en mere målrettet plejeindsats, end den offentlige naturfor-

valtning kan yde. Kogræsserforeningerne er et godt eksempel på et sådant samarbejde. En kogræsserforening er en sammenslutning af mennesker, der i sommerhalvåret (maj-september) lejer eller køber et antal dyr, oftest køer eller får, af en landmand. Dyrene afgræsser områder, der derved holdes lysåbne. Dyrene afgræsser områder, der derved holdes lysåbne. De fleste kogræsserforeninger er dannet efter år 2000 omkring større byer som København, Aarhus, Vejle og Roskilde. De plejer oftest mindre områder (omkring 8 ha i gennemsnit). Arealerne ejes ofte af kommuner og er typisk helt eller delvist beskyttet gennem naturbeskyttelseslovens §3.

Da frivillige foreninger som kogræsserforeninger således kan spille en vigtig rolle for mængden og kvaliteten af lysåben natur i Danmark, er det interessant at kigge nærmere på, hvad der motiverer de mennesker, der deltager i dette frivillige arbejde.

Socialt samvær er den primære motivation

I efteråret 2017 og sommeren 2018 besøgte vi 25 kogræsserforeninger, og i alt 347 medlemmer (53 % mænd og 47 % kvinder) deltog i en spørgeskemaundersøgelse, der skulle belyse, hvad der motiverer dem. Sideløbende analyserede vi flora og jordbundsforhold i de græssede områder.

Vores undersøgelse viste, at medlemmerne i kogræsserforeningerne på flere punkter adskiller sig fra andre frivillige, der deltager i organisationsarbejde i Danmark. Den typiske frivillige i kogræsserforeninger er over 50, gift, har ikke hjemmeboende børn, og er enten

Benyttede metoder i undersøgelsen

Naturstatusundersøgelserne havde til formål at lave en botanisk gennemgang af kogræsserforeningernes areal(er). Dette blev foretaget i en 5-meter cirkel, placeret der, hvor flest bidragende arter, kaldet stjernearter, forekom. Arterne fra cirklen blev tildelt talværdier, der blandt andet afhænger af, om de er naturligt hjemmehørende, og hvor kvælstoffølsomme de er. Desuden tog vi jordprøver i det øverste jordlag (0-5 cm) til undersøgelse af vandindhold, pH, totalt kulstof (C) og total kvælstof (N) i jorden og beregning af C/N-forhold.

Planterne på en eng eller et overdrev fortæller om områdets naturtilstand. Typisk vil man på sådanne områder ønske en tilstand, der ligner den, man havde før det industrielle landbrug.

Hvidkløver (*Trifolium repens*) er et eksempel på en art, der indikerer næringsstofpåvirkning. Sådanne arter tildeles værdien -1.

Roset-Springklap (*Cardamine hirsuta*) er et eksempel på en art, der normalt ikke forekommer i disse habitattyper, men ikke har betydning for vurderingen. Sådanne arter tildeles 0.

Almindelig Røllike (*Achillea millefolium*) er et eksempel på en art, der forekommer almindeligt i mange forskellige habitattyper og bidrager til at øge den biologiske diversitet. Sådanne arter tildeles en værdi på mellem 1 og 3.

Arter, der er følsomme overfor kulturpåvirkning som næringspåvirkning, afvanding, omlægning eller tilgroning tildeles værdier på 4 eller 5, hvis de vurderes som moderat følsomme, for eksempel Hulkravet Kodriver (*Primula veris*), og værdier på 6 eller 7, hvis de er meget følsomme som Maj-Gøgeurt (*Dactylorhiza majalis*). Man kan så ud fra disse værdier vurdere områdets tilstand.

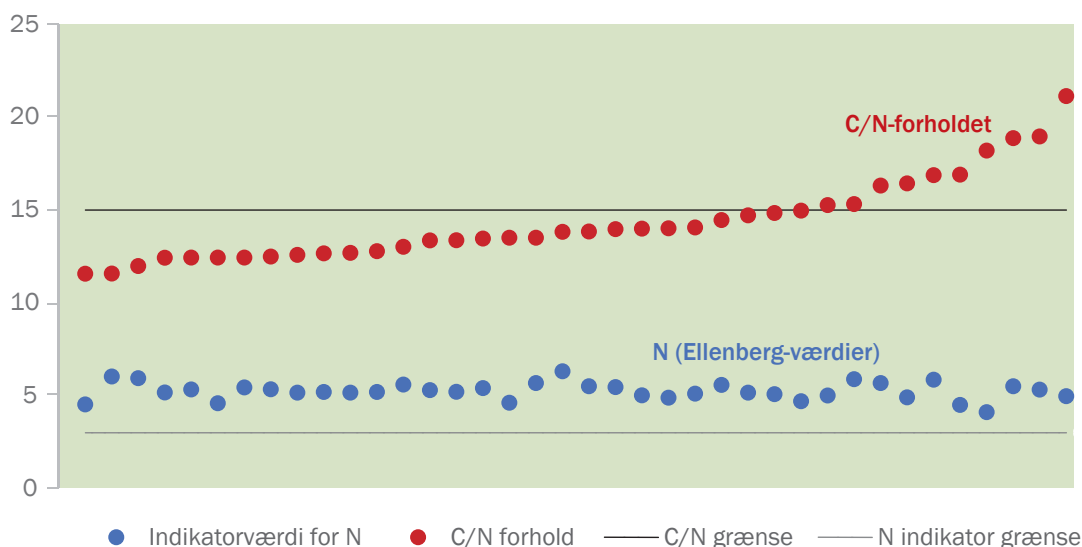
i arbejde eller er pensioneret. I sammenligning med frivillige i andre organisationer, er der mange pensionister og meget få unge og studerende, mindre end 2 % er under 20 år. Gennemsnitligt er 40 % af frivillige i organisationsarbejde på landsplan studerende mellem 16 og 19 år.

Umiddelbart skulle man tro, at frivillige inden for naturpleje primært er motiveret af interesse for natur og

biodiversitet. Det er dog ikke altid tilfældet. Vi fandt, at blandt de nøglefaktorer, der motiverer medlemmerne af kogræsserforeningerne, kom naturinteresse, dvs. bekymring over tabet af natur og biodiversitet og ønsket om at medvirke til naturbevarelse, kun ind på en andenplads. Den vigtigste motivationsfaktor var det sociale aspekt; dvs. at deltage i sociale aktiviteter og møde nye mennesker. Andre motivationsfaktorer var ønsket om at bidrage

til lokalsamfundet eller blot det at være en del af et frivilligt initiativ. At få kød fra de græssende dyr kom først ind på en femteplads.

Social motivation er generelt dominerende i studier af frivillighed. I Danmark er det den tredjestørste motivation blandt frivillige, kun overgået af ønsket om at gøre en forskel/hjælpe andre, og at den frivillige aktivitet er sjov. De frivillige i denne undersøgelse var meget

Forholdet mellem kulstof og kvælstof i jorden (C/N-forholdet, røde prikker) i de 38 undersøgte områder ordnet efter stigende værdi. Som tommelfingerregel indikerer et C/N-forhold på over 15 (sort linje) et så lavt kvælstofindhold, at det begunstiger de vilde planter, der har det svært i vores kvælstofpåvirkede åbne land.

De blå prikker viser næringsstof-indikatorværdier (Ellenberg-værdier) beregnet ud fra plantesammensætningen i områderne. I et naturområde i ligevægt ville de røde og blå prikker vise samme mønster. At dette ikke er tilfældet viser, at den botaniske udvikling halter bagefter udviklingen i jorden, og at områderne stadig er langt fra at ligne gamle græssede områder (indikeret ved den grå linje)

motiverede af at gøre en forskel for naturen, men at aktiviteten var sjov blev ikke vurderet som vigtig. Det tyder på, at der er forskel på frivillige inden for forskellige aktiviteter som naturbeskyttelse eller socialt arbejde. De frivillige naturplejere kan have mange forskellige motiver, og aktiviteten gavner ikke kun naturen, men kan også give de frivillige øget livskvalitet. Sidst er det bemærkelsesværdigt, at adgangen til kød er af ringe betydning for medlemmerne af de undersøgte foreninger.

Botanik og jordbundsforhold

Vi registrerede i alt 348 forskellige plantearter i de 25 foreninger. Mange af de fundne planter, for eksempel Fløjlsgræs (*Holcus lanatus*), Alm. Rajgræs (*Lolium perenne*) og Alm. Kvik (*Elytrigia repens*) er helt almindelige arter, der trives i vores kvælstofpåvirkede landskaber. Men vi fandt også arter, der indikerer åbne habitater, der er mindre kvælstofpåvirkede, og som normalt er karakteristiske for artsrige områder med større naturkvalitet; for eksempel Trævlekroene (*Lychnis flos-cuculi*), orkidéen Maj-Gøgeurt (*Dactylorhiza majalis*), Smalbladet Kæruld (*Eriophorum*

angustifolium) og Dunet Dueurt (*Epilobium parviflorum*).

Vores jordbundsanalyser viste, at mens jordens kvælstofindhold i nogle af områderne ikke var for højt til, at de kvælstoffølsomme planter kunne vokse der, så afspejlede dette sig ikke i plantevæksten. Det kan skyldes, at der tidligere var et højere kvælstofindhold i jorden, og at naturplejen har virket, men at plantesammensætningen endnu ikke er fulgt med; de planter, der er til stede nu, er tilpassede de gamle forhold. Det lover godt for fremtiden, hvor foreningerne kan forvente at opleve rigere naturområder.

Hvad kan vi tage med fra undersøgelsen?

Selvom motivationen hos de frivillige er forskellig, så bidrager de alle, i samarbejde med blandt andet kommuner og landmænd, til en mere varieret natur, da såvel offentligt som privatejede områder får en bedre naturpleje. Uden en tilpasset naturpleje ville tilgroningen af de lysåbne naturtyper være endnu større, end det er tilfældet. Samtidigt viser den biologiske undersøgelse af naturtilstanden på arealer,

som er blevet plejet af frivillige, at kvælstofindholdet stedvist er lavt på de undersøgte områder, og at den igangværende indsats bidrager positivt til restaurering af arealerne, selvom denne effekt ikke altid er slået igennem i plantesammensætningen. Der er stor sandsynlighed for, at områderne i fremtiden vil få en rigere natur i takt med, at foreningerne fortsætter deres indsats, og at naturområderne bliver mere næringsfattige og i højere grad præget af eng- og overdrevsarter.

Det er relativt nemt at omlægge et område til intensiv landbrugsdrift, men det kan tage mere end 50 år at genskabe den flora og fauna, der naturligt hører til i den lysåbne og næringsfattige natur og som førhen blev fremmet af husdyrgræsning.

En forstærket frivillig indsats i samarbejde med landets plejemyndigheder kan sikre en mere optimal indsats, der især vil gavne naturområder, der er svære og omkostningsfulde at pleje. Derfor er det vigtigt at forstå og stimulere motivationen hos de mennesker, der er parat til at yde en frivillig indsats for den danske natur. ■

Yderligere læsning
Buttenschøn, R.M. 2007. Græsning og høslæt i naturplejen. Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen og Center for Skov, Landskab og Planlægning, Københavns Universitet, Hørsholm. 250.

Hjære, M., Jørgensen, H.E.D. & Malthes Lindholm Sørensen M., L. 2018. Tal om frivillighed i Danmark. Frivilligrapport 2016 - 2018. Center for Frivilligt Socialt Arbejde.

Hasler, B. & Schou, J.S. 2004. Samfundsøkonomisk analyse af sikringen af naturvenlig drift på §3-arealer og naturskovarealer. Danmarks Miljøundersøgelser. 88 s. - Arbejdsrapport fra DMU nr. 197.

Hjortsø, C., N., Busck A., G. & Fabricius, M., K. 2006. Frivilligt Arbejde I Dansk Naturforvaltning. Center for Skov, Landskab og Planlægning, Københavns Universitet. By- og Landsplanserien nr. 28-2006.

Petersen, A., H., Strange, N., Anthon, S., Bjørner, T., B. and Rahbek, C. 2012. Bevarelse Af Biodiversiteten I Danmark. En Analyse Af Indsats Og Omkostninger. 102.